

соціальної функції права власності на землю в Україні. – Стаття.

В статті аналізуються проблеми правового регулювання розподілу земель в умовах земельної реформи в Україні. Розподіл земель досліджується через призму механізму використання земель Українського народу, і призначено гарантувати здійснення соціальної функції в стосунках власності на землю. Визначено правові основи розподілу земель як особливого інструмента поєднання суспільних і приватних інтересів, що є основою для подальшого ефективного функціонування земельних стосунків в цілому, забезпечення економічної і продовольчої безпеки в державі.

Ключові слова: розподіл земель, соціальна функція, право власності на землю, земельна реформа.

Summary

Kostyashkin I.O. Allocation of Lands in the Legal Regulation of the Social Function of Land Ownership in Ukraine. – Article.

The article pays attention to the problematic issues of land regulation during the land reform in Ukraine. The land allocation is studied through the prism of land using by Ukrainian people and aims to ensure the social function realization in the land ownership. The legal principles of land allocation are defined as the special instrument of public and private interest combination that found for the father land relation effective functioning, providing economical and food security in the country.

Keywords: allocation of land, social function, ownership of the land, land reform.

УДК 349.6

Л.В. Мендик

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового,
екологічного, земельного та
аграрного права Прикарпатського
юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

**ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЛІСОПОРУШЕННЯ**

Особлива роль у механізмі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки належить інституту юридичної відповідальності. Адже саме завдяки йому можна не лише припинити порушення тих чи інших екологічно-правових норм, але й попередити та не допустити їх порушення в перспективі. Крім того, юридична відповідальність за порушення вимог екологічного законодавства в цілому виступає одним з дієвих, пріоритетних та ефективних способів захисту та гарантування екологічних прав громадян. Не є винятком з даного правила і юридична відповідальність за порушення вимог лісового законодавства, яка в свою чергу виступає необхідним елементом правового забезпечення охорони та використання лісів в Україні. Саме з таких позицій необхідно проаналізувати історичні аспекти зародження та розвитку правових норм щодо юридичної відповідальності за лісові правопорушення, і, на їх основі, визначити основні закономірності становлення даного інституту у законодавстві на території України.

Поняття юридичної відповідальності широко досліджується у науковій літературі та знайшло відображення у працях науковців в галузі теорії держави і права – С.С. Алексеєва, Б.Т. Базилева, П.М. Рабіновича та інших; наукові праці в галузі екологічного права – В.І. Андрейцева, В.Д. Басая, А.П. Гетьмана, В.В. Костицького, В.Л. Мунтяна, Г.М.Полянської, В.К. Попова, Г.В.Тищенко, Ю.С. Шемшученка та інших.

Слід відмітити, що у юридичній літературі пропонується здійснювати аналіз норм щодо охорони навколишнього природного середовища з огляду на три періоди: дореволюційний; радянський; сучасний [1, с. 28; 2, с. 76]. Не піддаючи критиці дану періодизацію, а, навпаки, позитивно її оцінюючи, зазначимо, що більшість науковців, які займались дослідженням проблем щодо правової охорони лісів, розглядали їх в історичному ракурсі саме з огляду на запропоновані хронологічні критерії. Так, С. М. Шершун, досліджуючи розвиток еколого-правового регулювання лісокористування, послідовно розглядає етапи становлення відповідного законодавства, включаючи періоди Київської Русі, Російської імперії за часів Петра I та Катерини II,

Російської імперії напередодні Жовтневої революції 1917 року, а також детально аналізує особливості правового забезпечення охорони лісів у радянський період та після здобуття Україною незалежності [3, с.7-8]. Я.М. Лазаренко також здійснював аналіз розвитку лісового законодавства України, починаючи з часів Київської Русі до правління Петра I, охоплюючи періоди правління Петра I та після його правління, радянський період, і завершив сучасним періодом в умовах незалежної України [4, с. 131-135].

Перший період становлення та розвитку юридичної відповідальності за лісопорушення пов'язаний з виникненням даного інституту у правових нормах за часів існування Київської Русі. Перші згадки про посягання на ліси містились в «Руській Правді», але, слід зазначити, що правова охорона лісів на Русі розглядалась, в основному, у контексті охорони права власності на ліси. Зокрема, «Руська Правда» передбачала захист прав великокнязівських та общинних володінь на «бортные деревья» від посягань на них з боку третіх осіб у формі накладення на винних штрафів, також встановлювалась відповідальність за навмисну порубку дуба – 12 гривень штрафу в дохід державної казни [5, с. 33].

Природоохоронний ефект мали й так звані «засічні ліси» (штучні завали лісу), що, починаючи з XVI століття, особливо за часів Івана Грозного, створювали на південних і південно-східних краях держави, зокрема в межиріччі Дніпра, і мали на меті захист людей від навали кочовиків, особливо кримських татар. У засічних лісах заборонялася рубка лісу, заготівля лубу, збирання лісової підстилки, розорювання землі, прокладання шляхів і стежок. За порушення цих правил передбачалося покарання у вигляді смертної кари [6, с.15].

Початок активних законодавчих розробок з проблем правової охорони лісів пов'язаний з діяльністю та реформами Петра I у Російській імперії. Оскільки українські землі у період XVIII-XIX ст. перебували під протекцією Російської імперії, тому тогочасне законодавство на українських теренах повною мірою дублювало і впливало з норм російського імперського законодавства.

Значення реформ Петра I щодо правової охорони лісів полягало головним чином у тому, що було передбачено широку диференціацію

видів відповідальності за лісопорушення, які не втратили свого значення у сучасних умовах, зокрема особливій кримінально-правовій охороні підлягали заповідні ліси, ліси малолісистих регіонів тощо [7, с. 30]. Крім того, застосовувались дуже суворі види покарання за лісові правопорушення, наприклад, за порубку дуба та заповідних дерев передбачалась смертна кара [4, с.131].

Після правління Петра I, у окремих актах російського імперського законодавства (Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1885 р., Кримінальному Уложенні 1903 р. тощо), містились норми, які стосувались, чи пом'якшення, чи посилення юридичної відповідальності за лісові правопорушення, але, в основному, вони торкались проблеми кримінально-правової охорони лісів. І хоча, у дореволюційний період було напрацьовано значну кількість нормативних актів, в яких закріплювалась юридична відповідальність за лісові правопорушення, саме на цей час припадає варварське винищення лісів [8, с. 19].

Другий радянський період формування та розвитку законодавства щодо юридичної відповідальності за лісопорушення характеризується, з одного боку, виданням цілої низки нормативно-правових актів, у яких декларувалась необхідність правової охорони лісів, а, з іншого, – на практиці відбувалась надмірна експлуатація лісів та яскраво проявлявся споживацький підхід у ставленні до природних ресурсів.

Так, 17 червня 1977 року були прийняті Основи лісового законодавства Союзу РСР і союзних республік і відповідно до них 13 грудня 1979 року – Лісовий кодекс Української РСР [9]. Ці акти по суті підбили підсумок розвитку лісового законодавства за кілька попередніх десятиліть і зробили крок вперед у подальшій екологізації лісового законодавства.

Розвиваючи екологічний напрям, Лісовий кодекс 1979 року акцентував увагу на необхідності розгляду лісу не тільки, як об'єкта господарського використання, а й як важливого природного об'єкта, що потребує охорони, взаємозв'язку лісу з іншими природними ресурсами, навколишнім природним середовищем у цілому. Так, у преамбулі цього Кодексу при визначенні ролі лісів наголошувалося, що вони є джерелом

задоволення потреб країни в деревині та іншій лісовій продукції, сприятливо впливають на клімат, атмосферу, гідрологічний режим річок та інших водних об'єктів, захищають ґрунт від вітрової і водної ерозії, мають інші корисні властивості. Було встановлено також, що ліси у республіці за своїм народногосподарським значенням і місцеположенням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції і мають обмежене експлуатаційне значення. Вперше в лісовому законодавстві було сформульовано принцип невиснажливого використання лісів – «лісове законодавство покликано активно сприяти обґрунтованому комплексному використанню лісів, їх планомірному відтворенню і ефективній охороні в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь».

Також для радянського періоду характерною є тенденція щодо звуження сфери застосування юридичної відповідальності за лісові правопорушення. Зокрема, Кримінальний Кодекс УРСР 1960 р. передбачав кримінальну відповідальність лише за незаконну порубку лісу [10]. При цьому даний вид злочину розглядався не як злочин проти довкілля, а як господарський злочин, оскільки тогочасне кримінальне законодавство взагалі не розрізняло такого виду злочинів як злочини проти довкілля.

Дещо детальніше та повніше питання щодо юридичної відповідальності за лісові правопорушення розглядались у Кодексі УРСР про Адміністративні Правопорушення 1984 р. [11]. Так, у Главі 7 даного нормативно-правового акту, містилось декілька статей, відповідно до яких, передбачалась адміністративно-правова відповідальність за лісові правопорушення.

Сучасний або ж новітній період розвитку інституту юридичної відповідальності за лісові правопорушення пов'язаний із здобуттям Україною незалежності і розробкою якісно нових підходів не лише з охорони лісових ресурсів, а й охорони навколишнього природного середовища в цілому. Так, у Кримінальному Кодексі України, в окремому розділі, передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля [12]. При цьому, значно розширено перелік злочинів у сфері використання та охорони лісових ресурсів. Зокрема, правова охорона

лісів у кримінально-правовому порядку передбачена у ст. ст. 245 (знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу), 246 (незаконна порубка лісу), 252 (умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави та об'єктів природно-заповідного фонду), 253 (проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля), 441 (екоцид) [12, с.154]. Адміністративно-правова відповідальність за лісопорушення передбачена у ст. ст. 49, 63-77, 188-5 Кодексу України про Адміністративні Правопорушення [13]. Питання щодо порядку та особливостей відшкодування шкоди, заподіяної у процесі вчинення лісопорушень передбачені різноманітними актами за юридичною силою (законами та підзаконними нормативно-правовими актами) цивільного та лісового законодавства України.

Проведений аналіз історичних передумов зародження інституту юридичної відповідальності за лісові правопорушення свідчить про те, що розвиток його правового регулювання пройшов складний і довготривалий процес від закріплення окремих вимог щодо охорони лісів як об'єктів власності, яким властиві першочергово споживчі якості, до охорони лісів як особливих природних об'єктів, які виконують важливі екологічні, економічні, господарські функції, і впливають на стан навколишнього природного середовища, належне функціонування рослинного, тваринного світу та життєдіяльність людей в цілому. На цьому шляху яскраво прослідковуються, з одного боку, закономірності щодо поглиблення правового регулювання лісоохоронної діяльності та розширення видів юридичної відповідальності за лісові правопорушення, а з іншого – продовжується, і, навіть посилюється з кожним наступним роком, антропотехногенний тиск на ліси з виробничою, господарською, естетичною та рекреаційною метою тощо.

Література

1. Дубовик О. Л. Экологическое право в вопросах и ответах / О. Л. Дубовик. – М.: Юрид. лит., 2004. – 434 с.
2. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): учеб. [для высших юрид. учеб. заведений] / М. М. Бринчук. – М.: Юристь, 1998. – 688 с.

3. Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С. М. Шершун. – К., 2005. – 20 с.
4. Лазаренко Я. М. Розвиток лісового законодавства України / Я. М. Лазаренко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 131-135.
5. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. [для студ. спец. вищих навч. закл.] / за ред. В. Д. Гончаренка. – [3-тє вид., перероб.] – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 800 с.
6. Каргалов В.В. На степной границе. Оборона «крымской окраины» Русского государства в первой половине XVI столетия. – М., 1961. – 17 с.
7. Шарипова О. В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов (по материалах Дальневосточного региона): дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Шарипова Ольга Вениаминовна. – Омск, 2006. – 180 с.
8. Воронцов А. И. Охрана природы: учеб. пособ. [для студ. лесотехнических вузов и фак.] – [2-е изд., перераб.] / А. И. Воронцов, Н. З. Харитонова. – М.: Высшая школа, 1977. – 408 с.
9. Лісовий кодекс Української РСР від 13 грудня 1979 року // Звід законів Української РСР. - К., 1984. – Т.4. – 321 с.
10. Кримінальний Кодекс УРСР від 28 грудня 1960 року // [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.
11. Кодекс УРСР про Адміністративні Правопорушення від 7 грудня 1984 року // [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
12. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III зі змінами в ред. від 01 січня 2015 року [Електронний ресурс] // – Режим доступу до документа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page13>.
13. Кодекс України про Адміністративні Правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X зі змін. і доп. станом на 01 січня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

Анотація

Мендик Л.В. Історичний розвиток інституту юридичної відповідальності за лісопорушення. – Стаття.

У даній статті досліджено розвиток юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства від найдавніших часів до сьогодення, визначено основні закономірності становлення даного інституту.

Ключові слова: ліси, охорона лісів, лісопорушення, юридична відповідальність

за лісопорушення.

Аннотация

Мендык Л.В. Историческое развитие института юридической ответственности за лесонарушения. – Статья.

В данной статье исследовано развитие юридической ответственности за нарушение лесного законодательства от древнейших времен до современности, определены основные закономерности становления данного института.

Ключевые слова: леса, охрана лесов, лесонарушение, юридическая ответственность за лесонарушения.

Summary

Mendyk L.V. The Historical Development of the Institute of Legal Liability for Forest Violations. – Article.

This article explores the development of legal liability for forest violations of forest laws from ancient times to the present, the main patterns of formation of this institution.

Keywords: forest, protection forest, forest violation, legal liability for forest violations.

